

МУЗИКА СФЕР: ЗМІСТОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРИ

Татарнікова Анжеліка Анатоліївна

*доктор мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри мистецтвознавства
та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет*

Козаченко Жанна Олексіївна

*заслужений працівник культури України, викладач-методист,
завідувач циклової комісії «Народне пісенне мистецтво»
Комунальний заклад «Одеський фаховий коледж мистецтв
імені К. Ф. Данькевича»
м. Одеса, Україна*

Розуміння культури як багатогранного феномену з колом найактуальніших питань сучасності – її місця і ролі у формуванні сучасної картини світу, аналізу парадигмальних характеристик культурно-історичного розвитку суспільства, усвідомлення людини як культуротворчого начала, аксіологічної проблематики – сьогодні стає домінантною темою гуманітарного та мистецтвознавчого знання.

Безперечно, змістоутворюючим звуковим елементом, звучною формою культури є музика. Як творіння нового світу (світу прекрасного, гармонійно впорядкованого) музика виконує не лише естетичну функцію, але й є носієм вищого сенсу буття, що поєднує матеріальний і метафізичний світи та спрямовує людину до Божественного начала (як одного із засобів спілкування з Творцем), до високої духовності.

В історичній ретроспективі музика в різних культурах і традиціях постає як фундаментальний елемент світобудови, наділений сакральними та космогонічними властивостями: у давньоєгипетській міфології бог Птах вважався творцем Всесвіту й покровителем музики; у давньокитайській традиції музика асоціювалася з Дао – першозвук, що супроводжував народження світу, становлення неба і землі, появу космосу з хаосу; в індуїстській традиції Брахма – творець світу і музики, тоді як богиня зорі Ушас, уособлення музики й гармонії, особливо прославлялася в гімнах «Рігведи»: у давньогрецькій гімнології звеличувався бог Аполлон як покровитель мистецтв та джерело художнього натхнення.

Індуїстське вчення про звук (нада) як енергію космосу, що поклала початок життю, у якому сім основних щаблів індійських ладів відповідають семи планетам Сонячної системи, перегукується з міфологічними уявленнями стародавнього Дворіччя, де звучанню основних небесних тіл (Сатурна, Юпітера, Марса, Меркурія, Венери, а також Місяця і Сонця) відповідав семиступеневий звукоряд, а «сакральне» число сім символізувало ідею досконалості.

У країнах Стародавнього Сходу, а згодом і в античній Греції, зокрема під впливом орфізму, сформувалося вчення про гармонію небесних сфер (лат. *harmonia mundi*) – концепція, згідно з якою Всесвіт має музично-математичну структуру. У цьому світогляді кожне небесне тіло – планета чи зоря – мало свій власний звуковий тон, а їхнє обертання створювало «музику сфер» (лат. *musica mundana*) – недоступну людському слуху, але пізнавану через розум і внутрішнє споглядання. Ця ідея не лише поєднувала астрономію з музикою, закладаючи підвалини цілісного космологічного бачення, в якому краса, порядок і звук постають як єдине ціле, але й стала основою формування естетичних та філософських учень. Зокрема, у працях Піфагора, який уперше встановив зв'язок між довжиною струни та висотою звуку [1]; Евдокса Кнідського, що розробив модель концентричних сфер; Платона, який у «Тімеї» осмислював космос як гармонійну живу істоту; а також у творах Нікомаха Герасського, Цицерона, Цензоріна, Халкідія, Макробія та Боеція. Останній у своїй праці «Про музику» (*De Institutione Musica*) остаточно закріпив тричленну концепцію музики: *musica mundana* (музика космосу), *musica humana* (музика людини як гармонії душі й тіла) та *musica instrumentalis* (звучання інструментів) [7].

Антитеза понять гармонії світу, світового порядку (космосу) – і дисгармонії, деструкції (хаосу), *musica mundana* (небесної музики) – і людської (*humana*), «симфонії» – і «антифонії», консонансу – і дисонансу складає основу і продовжує існування у філософській та музично-теоретичній науці Середньовіччя та Відродження. Так, святий Фома Аквінський (XIII століття) зазначає: «Із руху зір виникає певна гармонія, тобто узгоджене звучання» [6].

У Новий час ідея «музики сфер» отримала нове осмислення в трактаті німецького астронома Йоганна Кеплера «Гармонія світу» (*Harmonices Mundi*, 1619), де вказано: «Земля співає мі, фа, мі: ви можете навіть із цих звуків зробити висновок, що в нашому домі панують нещастя і голод» [9].

Концепція «музичного космізму» стала однією з основ світовідчуття епохи романтизму, яка проголосила музику найвищим, «найбезмежнішим з усіх мистецтв», що торкається «нескінченного». Цю ідею розвивали такі мислителі, як Фрідріх Шеллінг, Артур Шопенгауер, Фрідріх Ніцше, Ферруччо Бузоні [5].

У XX столітті ідея «музики сфер» отримала несподіване підтвердження у фізиці – в аналізі атомних спектрів Альберта Ейнштейн і Леопольд Інфельд, що констатували: «Струна, що коливається, має свій спектр – так само, як і елемент, що випромінює світло. І, так само як у спектрі елемента, тут дозволені лише певні довжини хвиль, тоді як усі інші – заборонені» [3]. Відчуття Гармонії Всесвіту, уявлення про музику як звучання, як барвисту вібрацію космосу, що сходить до Бога, знаходить своє втілення у творчості одного з найвишуканіших композиторів XX століття – Олів'є Мессіана. Пауль Гіндеміт створює симфонію «Гармонія світу» (1923), запозичуючи назви для трьох її частин із вчення середньовічного філософа Боеція. Індивідуальне осмислення цієї ідеї в музичній формі знайшло вияв у творі «Музика сфер» (2008) британського композитора Майка Олдфілда [6].

Таким чином, музика, будучи відкритою як символічна звукова смислоутворююча система, в якій людині представлений світ і його інтерпретація, незмінно присутня в культурному процесі, виступаючи скріплювальним початком людського буття та свідомості, світу культури й усяї світобудови.

Література:

1. Гармонія сфер: прозоріння Піфагора. URL:<https://plomin.club/harm-onu-spheres-pythagoras/> (дата звернення: 15.03.2025).
2. Гомілко, О. Музика. Гармонія сфер чи інструмент культури? *Докса*, (15), 2010. С. 276–285.
3. Ейнштейн А., Інфельд Л. Еволюція фізики. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Ejsht-Infeld.html> (дата звернення: 15.03.2025).
4. Лосев І.В. *Історія і теорія світової культури: європейський контекст*. Навч. Посібник. Лібидь. 1995. 225 с.
5. Ніцше Ф. *Народження трагедії з духу музики : повне зібрання творів*. Львів: Астролябія. 2004. 769 с.
6. Фома Аквінський. *Expositio in libros Aristotelis de caelo et mundo*. URL: <https://tomasdeaquino.org/ediciones-de-las-obras-de-santo-tomas-de-aquino-en-espanol/> (дата звернення: 15.03.2025).
7. Burkert W. *Weisheit und Wissenschaft: Studien zu Pythagoras, Philolaos und Platon*. Nürnberg, 1962, p. 272–273.
8. *Harmonices Mundi*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Harmonices_Mundi (дата звернення: 15.03.2025)